

Mijmeren boven oude vogeldagboeken

VOGELS IN EN ROND ROTTERDAM CIRCA ZEVENTIG JAAR GELEDEN

Gerard Ouweneel

Het zal wel met mijn leeftijd te maken hebben dat ik in een fase ben beland waarin ik meer bezig ben met terugkijken dan dat ik mij bezighoud met het heden, laat staan met de toekomst. Een paar gebeurtenissen deden onlangs de schijnwerpers extra op het ornithologisch verleden richten. Met Ed Buijsman kwam het tot een afspraak om op diens website over De Beer excursieverslagen van 'toen' te zetten. Die toezegging leidde tot geblader in beduimelde dagboeken en veldaantekeningen, een exercitie die tot nostalgisch omzien leidde, niet alleen bij mij. Vervolgens gingen die dagboeken opnieuw open na de vraag van Sander Elzerman over waarnemingen van een Rosse Franjepoot op IJsselmonde in de periode 1950-'54. Geïnspireerd door het nieuwe atlasproject ging ik ook na hoe veertig jaar geleden de Hoogezandsche Gorzen het eraf brachten, bij de inventarisaties voor de eerste Sovon-atlas. Vaststaat dat menige soort van 'toen' nu gaat ontbreken. Dat treurnisrijtje met Patrijs, Grutto, Ringmus, Zomertortel, Veldleeuwerik en Grote Karekiet zal landelijk voor menig atlasblok opgaan.

Ben van der Velden

Het overlijden van Ben van der Velden op 11 april 2012 leidde tot heimwee naar het Nederland en de vogels van vóór 1960. Met degene die signaleert dat dit sentiment verweven is met 'jeugdnostalgie', zal ik geen discussie aangaan. Want gevoelens zijn ondoorgroendelijk, nietwaar? In 1951 waren het Ben van der Velden en Luuk Draaijer die wezen op de vogeldrommen op de opgespotten velden achter de Waalhaven tot voorbij Pernis, op IJsselmonde. Ben raadde mij aan vogeldagboeken

te gaan bijhouden. Hij was toen al lid van de Nederlandse Ornithologische Vereniging en las dus 'Ardea'. Later adviseerde hij een abonnement op *Wiek en Sneb* en hij belegde bijeenkomsten om onze activiteiten onder te brengen in Jaap Taapken's waarnemingenrubriek in *het Vogeljaar*. Toen hij tijdens een vogelvakantie rond Pinksteren 1955 op Schiermonnikoog betrekkingen aanknoopte met een eilandschone, schafte hij zich een Vespa-scooter aan om op en neer te kunnen rijden. Dat was een vijf uren vergend ritje, en-

Luuk Draaijer, die vroeger als lid van het vogelclubje vaak te vinden was op De Beer en andere begeerde doelen bij Rotterdam, hier bij een vogelexcursie op de Veluwe in mei 2011.
Foto: P.C. Meijer.

Rond 1950 was in het Rotterdamse havengebied de Aalscholver gewoon. Dat is thans weer het geval, maar ruwweg tussen 1960 en 1980 ontbraken ze er vrijwel. Deze aquarel van Jan Voerman jr. was een afbeelding van de Nieuwe Maas bij Rotterdam uit het Verkade-album 'Waar wij wonen', uit 1937.
Bron: Zaans Museum, Zaandam (collectie SBCEV).

kele reis welteverstaan. Omdat de veerdienst Oostmahorn-Schiermonnikoog toen nog op tij voer, reed Ben vaak 's nachts, ook 's winters. Verder rookte Ben en moest hij rond 1955 al regelmatig om zakelijke redenen naar het buitenland. Hij had een verrekijker, een benijdenswaardig bezit, dat tijdens excursies van hand tot hand ging. In 1954 kocht hij een Eumig 8 mm smalfilmcamera. Kortom, Ben was dus in menig opzicht een aangever.

Dagboeken

Alsof Ben het naderende einde voorvoelde en zijn bestaan als vogelaar nog eenmaal wilde doornemen, liep hij najaar 2011 zijn dagboe-

ken door en vatte hij de zijns inziens belangrijke zaken over 1946-'56 samen op dertien A4-tjes. Met dat dossier, die dagboeken en andere archiefstukken, beleefde ik boeiende uren. Antiquariaat 'Moby Dick' ontfermde zich over Bens ornithologische bibliotheek. Bens vogeltochten voerden hoofdzakelijk over IJsselmonde en naar Oostvoorne en De Beer. Zoals Simon de Waard in zijn kort na de Tweede Wereldoorlog rond Rotterdam gemaakte films een panorama biedt op een compleet ander landschap, onthulden die dagboeken een avifauna die nu op IJsselmonde en trouwens in grote delen van Nederland niet langer aanwezig is. Wat te denken

Teneinde de opspuitterreinen achter Waalhaven in te kunnen trekken had ons Rotterdamse vogelclubje bij een legerdump-zaak een rubberboot aangeschaft. Op het zeiltje waren in huisnijverheid de letters V.V. opgeborduurd, hetgeen stond voor Verenigde Vondelingen. Van links naar rechts Herman Stubbe, Luuk Draaijer, Adri Rijsdijk en – op de rug – Ben van der Velden.
Foto: Jur van der Beek

van 'ten minste drie paar Kuifleeuweriken tussen de rails van een NS-rangeertreintje langs de Waalhaven in 1946'. En op veel plekken iedere zomer standaard zingende Grote Karekieten! In 1947 en 1948 was de Geelgors een algemene broedvogel in de polders rond Rotterdam-Zuid. Voor het jaar daarop lezen we dat Ben bij alle bezoeken aan de Oud-Pendrechtse dijk Patrijzen zag en ook vaak Steenuilen. Zo zijn er nog een rijtje meldingen die de adem doen inhouden. Van de Bonte Kraai, die rond 1950 óók stadsvogel was, hield mijn vriend nauwkeurig de fenologie bij. De gang van zaken in de in Charlois gevestigde roekenkolonie volgde hij op de voet. Op 8 maart 1950 lezen we 'De bomen zijn omgehakt. Er zullen geen Roeken meer broeden'. In één van de archiefstukken was te lezen dat Rotterdam in de zomer van 1944 acht roekenkolonies huisvestte. Voor zover mij bekend is er nu op IJsselmonde geen enkele meer.

Incidenteel vanaf 1951 en vaak vanaf 1954 gingen de excursies in teamverband, vooral die naar de gebieden achter de Waalhaven. Ik kwam op het idee Ben's dagboekverslagen van over de zestig jaar geleden samen uitgevoerde excursies, te vergelijken met de mijne. Wederom was nostalgische weemoed mijn deel. Natuurlijk heeft iedere vogelaar eigen voorkeuren en prioriteiten, die in de notities extra aandacht krijgen. Meestal waren onze verslagen aardig congruent, maar niet altijd, zodat ik mij soms afvroeg of de vergelijkende dagboekverslagen over dezelfde excursies gingen. Van die van 13 november 1954 naar de Butaanweg achter Pernis noteerde ik onder andere zes (!) Witoogenden en twee Gele Kwikstaarten. Bij Ben geen woord over deze inderdaad qua aantal respectievelijk fenologie uit de toon vallende registraties, zodat ik nu best bereid ben beide waarnemingen de twijfel te geven van jeugdige 'Sturm und Drang'-overmoed. Maar hoe was dat destijds gegaan? Discussies? Competitiedrang? Ieder toch een eigen agenda? Het houdt bezig. Wel noteerden we van die tocht beiden twee Krakeenden (toen zeldzaam), een Smelleken, een Groenpootruiter (aardig laat!) en een Wateral. Echter, een andere zaak knelt meer. Van 26 juni 1954 is er een uitgebreid verslag van de waarneming langs de Butaanweg van een gezin Woudaapjes: broeden bewezen! Ik was er die dag bij, maar in mijn dagboek daarover geen woord. Andere waarnemingen van die zaterdagmiddag, waarbij een Steenuil

Aantekeningen van de eiverzameling die Ben van der Velden in de zomer van 1944 aanlegde. Hij was toen twaalf jaar oud.

met drie jongen, stemmen overeen. Waarom zag ik die Woudaapjes niet? De enige nu te bedenken uitleg is dat ik mij toen opnieuw had afgewend van actief zoeken naar nesten. Dat vereist uitleg. Uit de uitvoerige steeds terugkerende verslaglegging van de aantallen gevonden nesten per soort, de legselgrootte en de vindplaats blijkt hoezeer enkele leden van ons groepje hierdoor waren geboeid. Mijn adagium was (en is!) 'Laat de vogels met rust'. Het kan niet anders dat binnen ons groepje over die Woudaapjes werd gesproken, maar daarvan herinner ik mij niets meer. Bedenklijk. Dan op 26 maart 1955: een dood gevonden Kleinst Waterhoen! Ik was die dag niet van de partij, maar herinner me geen discussie over die geenszins alledaagse vondst. De dagboeken geven een goed inzicht hoe mijn vriend zijn soortenkennis uitbreidde. Getuige vogelnamen als Britse Kleine

Gerard Ouweel tijdens een zee- en rivierexcursie bij de Westerslag op Texel, juli 2011. Gerard raakte in het havengebied en bij de kust en het rivierengebied al op jonge leeftijd in de ban van zeevogels. De liefde daarvoor is nooit meer overgegaan.
Foto: Peter C. Meijer.

Vogels kijken bij Trektelpost Breskens. Van links naar rechts: Gerard Ouweeneel, Ben van der Velden en Krijn Tanis, vroeg in de ochtend op 3 mei 2008.
Foto: G. Tanis.

Mantelmeeuw en Midden-Europese Zanglijster bediende hij zich van 'Zien is kennen!' Trouwens, tot de komst van de Petersons Vogelgids in 1954 was er toen niet veel andere determinatieliteratuur. De in de Waalhaven aanwezige zeeduikers gaven problemen. Eerst noteerde hij ze als IJsduiker, dat hij later veranderde in Roodkeelduiker. Op eentje na. Enfin, ondanks telescopen en gelikte literatuur zijn de vogelaars die nu op de Brouwersdam verre zeeduikers bespieden, het ook niet altijd met elkaar eens. Verder verschillen de dagboeken in weinig met die van nu. Dus de eerste merelzang, de eerste zwarte koppen van Kokmeeuwen en de dik onderstreepte eerste Boerenzwaluw... Het werd allemaal genoteerd.

Ben van der Velden, zwaar teleurgesteld omdat hij daar net een zeldzame soort gemist had die hij heel graag had willen zien, 10 oktober 2019, Texel.
Foto: Rob Honing.

Vogelbureau Rotterdamse vogelaars

Als eertijds (en wellicht nu nog) vaker voorkwam begon Ben op twaalfjarige leeftijd met een eierenverzameling. Eén van de boekjes geeft een overzichtje hoe hij zomer 1944 de eieren van 19 vogelsoorten verzamelde waaronder die van Grauwe Klauwier, Putter, Tortelduif en Spotvogel. De Grauwe Klauwier en Putter (toen zeldzaam!) kwamen uit Oostvoorne. Van een in de Polder Koedood verzameld legsel van een Bosuil ging een ei naar het Natuurhistorisch Museum in Rotterdam. De deining die na de oorlog ontstond rond Bens eierenverzameling, kwam al eens aan bod (Ouweeneel 2007).

In Bens archief vond ik voorts de rapporten over de periode 1943-'47 van Rotterdamse vogelaars. Verbazing bij het lezen van die rapporten over sommige broedvogelsoorten en/of hun aantallen. Ook verwondering omdat tijdens de laatste oorlogswinter menigeen doorging met vogelen, ondanks dat Nederlanders en zeker Rotterdammers wel andere zaken aan het hoofd hadden. Maar wellicht gaf juist het kijken naar vogels – immers het symbool van vrijheid – de hoogstnodige steun om de moed niet te verliezen.

Hier slechts een greep uit die rapporten van het 'Rotterdamse Vogelbureau'.

De Geoorde Fuut broedde in ieder geval in 1943, 1947, 1954 en 1955 op de opspuiterreinen bij Pernis, zij het niet steeds succesvol. De rapporten staan bol met meldingen van Patrijzen, die broedden tot in de Kralingerhout. Curieus is de constatering bij deze soort in 1943 'de laatste jaren sterk vooruitgegaan',

Voor het Rotterdamse groepje vogelaars waartoe ook Ben van der Velden behoorde waren De Beer en Oostvoorne de uitverkoren excursiegebieden. Deze foto maakte Frans Kooijmans in 1949 op De Beer. Op de achtergrond is de monding van de Nieuwe Waterweg nog te zien.
Foto: Frans Kooijmans.

een gang van zaken die wellicht verband houdt met de jachtloze oorlogsjaren. Hoewel de achtergrond luguber is, boden de puin-

Een Vorkstaartmeeuw was één van onze 'droomsoorten'. Het zou dan ook lange tijd duren eer deze soort in het dagboek kon worden genoteerd. Dit juveniele exemplaar werd gefotografeerd in een tijd dat Ben van der Velden nog niet was geboren. Het is één van de opnamen op glasplaat die Frans Kooijmans maakte op 13 december 1929 (!) van dit vliegende exemplaar in de Scheveninger Haven.
Foto: Frans Kooijmans.

vlakten van het Rotterdamse gebombardeerde stadscentrum kennelijk een geschikte broedhabitat voor Oeverzwaluwen, Gele en Witte Kwikstaarten, Kleine Plevieren en Zwarte Roodstaarten. Boven die puinvlakten joegen Huiszwaluwen, die broedden op verschillende plekken in de stad, waaronder aan de Van Oldenbarneveltstraat. De opsomming van woonkernen met broedende Zomertortels is frustrerend. Dat geldt ook voor Spotvogels waarvan we voor de zomer 1943 lezen 'de soort broedde talrijk in tuinen, plantsoenen midden in de stad'. Die zomer bevonden zich alleen al op het terrein van de net geopende Diergaarde Blijdorp twintig à vijfentwintig nesten van Kuifleeuweriken. In de Kralingerhout huisden toen twee paren Grauwe Klauwieren, een soort die in 1947 ook op IJsselmonde was te zien, langs de Koedood. In menig stuk gemeentegroen broedden Wielewalen, tot in het Park aan de Westzeedijk toe, een plek waar de Rotterdamse vogelaars ook terechtkonden voor Gekraagde Roodstaarten. Verbazing wekken de broedende Paapjes langs de Vondelingenweg, tot waarschijnlijk wel drie paren zomer 1947. Ik keek helemaal op van een broedende Draaihals bij Rockanje

Tot halverwege de jaren vijftig van de vorige eeuw broedden er Lachsterns op De Beer. Dat maakte toen op ons een dusdanig diepe indruk, dat jaren later een nazomerexcursie naar de Kop van Noord-Holland om de daar pleisterende exemplaren te zien, een jaarlijkse traditie zou worden. Deze uit 1949 daterende foto is gemaakt hij op De Beer.

Foto: Frans Kooijmans.

in 1944. Van dit legsel werden zes jongen geringd. Ook de aantallen maken indruk. Gemeld wordt dat in 1947 de enige kampplaats van Kemphanen in de regio zich bevond in de Vlaardinger Vlietlanden. Daar telde men circa tachtig vogels. In 1953 vond Ben van der Velden op één opspuitterrein onder andere vijftien nesten van Kieviten, acht van Kluten en twee legfels van Strandplevieren. In 1954 vonden we in een rietperceeltje achter Pernis drie nesten van Grote Karekieten met drie, vier, respectievelijk vijf eieren.

Zomervogels

Menigeen bespeurt bij vogelaars een tendens tot klagen over de vogelsoorten die ze tijdens hun excursies missen, waarbij ze schouderophalend voorbijgaan aan wel waargenomen

soorten. Gaat dat ook op voor onze broedvogelavifauna? Dus meer geklaag over de broedvogelsoorten die de natie prijsgaf of waarvan de teloorgang aanstaande lijkt en minder applaus voor de soorten die hier kwamen broeden? Dat zou best kunnen. In ieder geval brachten de sessies met rapporten en dagboeken van zeventig jaar geleden mij in een behoorlijke mineurstemming, ondanks dat er destijds veel minder roofvogels te noteren waren: één waargenomen Buizerd kreeg in het dagboek zelfs een onderstreping mee. Omdat rond 1950 de voor roofvogels noodlottige pesticidencatastrofe nog beginnen moest, is de conclusie gerechtvaardigd dat de meeste roofvogels slachtoffer werden van sujetten als geweerdragers en klemmenzetters... het verstand staat er bij stil. Ganzen

Ruwweg zeventig jaar geleden broedden Paapjes niet alleen rond Rotterdam, maar ook bij Den Haag. Volgens zijn dagboeken fotografeerde Frans Kooijmans dit exemplaar in de zomer van 1947 op Ockenburgh, ten zuiden van Den Haag.
Foto: Frans Kooijmans.

Voor ons Rotterdamse vogelaarsgroepje was de Noordpier van de Nieuwe Waterweg bij Hoek van Holland een populaire excursiebestemming. Zeker in het najaar. De datum van de opname is onbekend. Foto: Frans Kooijmans.

waren voor ons vogels van een andere wereld. We zagen ze zelden overkomen en dan altijd hoog en onbereikbaar voor determinatie. Verder is de vergelijking tussen toen en nu een plussen-en-minnenlijst. Bonte Kraaien zijn foetsie. Er zijn nu veel meer Aalscholvers, een soort die vanaf circa 1950 steeds minder voorkwam in de havens. En waren er toen 's winters meer of minder meeuwen? Van de Kokmeeuw heb ik het idee dat het aantal thans 's winters geringer is. Omdat de op stapel staande Sovon-atlas ook de wintervogels zal behandelen, gaat deze wellicht uitsluitsel geven. Dat geldt dan wellicht ook voor de Houtduiven, waarvan eveneens de vraag ons bezighoudt of er nu 's winters meer dan wel minder zijn. Komt de Holenduif terug? In Rotterdam verbleven rond 1960 in een tuintje in tuindorp Vreewijk 's winters meer Houtduiven dan Houtduiven. Binnen een paar jaar leken ze van de aardbodem verdwenen. Neen, wat ondanks de komst van paradepaardjes als de beide zilverreigers, Kraanvogel, Wilde Zwaan, Slechtvalk en Zeearend als broedvogel in de eerste plaats die mineurstemming veroorzaakte, is de teloorgang van veel zomervogels: Spotvogel, Zomertortel, Koekoek, Wielewaal, Grauwe Vliegenvanger en nog een stel. Hoewel niet alle. Rietzangers floreren, Purperreigers herstellen zich aardig en Woudaapjes wellicht ook wat. Ooievaars zijn helemaal terug. Wellicht moet

ik mij verzoenen met de gedachte dat soorten periodieke aantalschommelingen ondergaan, een dynamiek die samenhangt met een reeks factoren. Dankzij Sovon's ambitieuze nieuwe atlasproject weten we hopelijk over een paar jaar meer.

Smalfilms

Gelet op zijn Rotterdamse wortels was het Natuurhistorisch Museum in die stad de meest voor de hand liggende bestemming van Bens ornithologische archivalia. Daar waren

Ben

*Vriend sinds prille jeugd
Herinneringen, meer dan opgeschreven
Vogelaars, geleefd als ware het
in symbiose*

*Een leven verrijkt met een fragment uit
het universum, niet begrepen,
veel belovend?
Onzeker, bedroefd op zoek naar woorden,
troost, een pose*

*Het lijkt stiller om ons heen,
Nu deze vogel is gevlogen
Naar welk paradijs? In metamorfose?*

Wil Bouwmeester, 17 april 2012

Deze Zwartkopmeeuw (op de foto rechts) was het eerste broedgeval van een volledig paartje in Nederland. Dat was op de Scheelhoek, een gebied dat lag bij Stellendam op Goeree-Overflakkee. De 'oude' Scheelhoek ging volledig verloren als gevolg van de Deltawerken. Later is er weer een Scheelhoek gereconstrueerd met kunsteilandjes ten behoeve van sterns. De Morinelplevier (links) werd gefilmd op De Beer in 1959.

De twee afbeeldingen zijn afkomstig uit oude 8mm filmopnamen van Ben van der Velden.

ze welkom, ook al omdat medewerkers van dat museum voorbereidingen troffen voor een Avifauna van Rotterdam en omstreken. Maar waar die smalfilms te deponeren? Het betreft 8 millimeterfilms die, ondanks de bijna zestigjarige leeftijd, van een nog verrassend goede kwaliteit zijn. Chapeau voor Agfa! Het zijn films met opnamen van de Biesbosch van vóór 1970, natuurlijk van De Beer met Morinelplevieren en van Schiermonnikoog en zijn vogels van rond 1955. Waardevol zijn de beelden van de in 1959 op de 'oude' Scheelhoek gevestigde kolonie Grote Sterns en opnamen van de daar toen voor het eerst in Nederland broedende paartje Zwartkopmeeuwen. Ook historisch waardevol zijn filmopnamen van broedende Grote Sterns en Visdieven op één van de toen net aangelegde eilandjes in het Veluwemeer. Die opnamen dateren eveneens uit 1959. Kennelijk was er toen in Nederland een zodanige surplus aan Grote Sterns dat een aantrekkelijk nieuw voorhanden komende broedlocatie direct kon worden bezet.

Op 6 juni 1959 hadden Ben en ik vanaf de Harderdijk boven één van die eilandjes Grote Sterns gezien. Dat intrigeerde. Andere waarnemingen vanaf de Knardijk op die zesde juni

waren een Blauwe Kiekendief (mannetje) met prooi en twee Steltkluten. Voorts vermeldt het dagboek van de Grote Karekiet eenvoudigweg 'veel' en een vlucht van zeshonderd Grutto's. Gelet op de datum waren er ook toen al veel 'uitmaaiers'.

Het volgende weekeinde gingen we op het bewuste eilandje af. Tot de tanden bewapend met schuilhutten en optiek en geschoenlepeld in Herman's Kevertje rolden Karen Schot, Ben van der Velden en ik op 14 juni op een gruwelijk vroeg uur door Rotterdam richting uitvalsweg naar Utrecht. Op een bovenleiding van de tramlijn op de Oudendijk rustte een Boomvalk, een tafereel dat een plaats kreeg op het netvlies. Vanaf Gemaal Lovink (gem. Drongen (Fld.)) roeiden we naar het bewuste eilandje, waar zich inderdaad een gemengde kolonie Kokmeeuwen, Visdieven en Grote Sterns bleek te hebben gevestigd, van de laatste 169 paren viel later in 'Limosa' te lezen. In de gehaast opgezette schuilhutten beleefden vier vogelaars een paar kostelijke uren. Wanneer ik nu, 55 jaar later, naar de toen door Ben op dat eilandje opgenomen 8 millimeterfilm kijk, heb ik wel wat te verwerken over de excursies, de vogels en de vrienden van vroeger.

■ G.L. Ouweneel, Lijster 17, 3299 BT Maasdam, e-mail: glo@xs4all.nl.

LITERATUUR:

Holloway, S. (1996): The Historical Atlas of Breeding Birds in Britain and Ireland 1875-1900. T. & A.D. Poyser, Londen.

Kate, C.G.B. ten (1959): Ornithologie van Nederland 1959. Limosa 34:189-230.

Ouweneel, G.L. (2007): Eiuverzameling. Sterna 52:44-45.

Vogel, R.L. (2007): De Nederlandse avifauna door de eeuwen heen. Bladzijden 13-29. In: **Saris, F. (2007):** Een eeuw vogels beschermen. KNNV Uitgeverij, Zeist.

Waard, S. de (1947): Vogels van de Vondelingenplaat (II). In Weer en Wind 10:214-220.